

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ZAPADNOSLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOST
KATEDRA ZA ČEŠKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

IRENA CIKOVIĆ

KONZUMACIJA HRANE I PIĆA U PROZI BOHUMILA HRABALA

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Katica Ivanković

Zagreb, rujan 2015.

SADRŽAJ

1. Uvod	2
2. Književna tradicija pučke smjehovne kulture	4
3. Autobiografizacija Hrabalove proze	8
3.1. Gostioničarska anegdota	8
3.2. Pabiteljski pristup životnim vrijednostima	11
4. Motivi u Hrabalovoj prozi	14
4.1. Motiv karnevalizacije pučkih običaja	14
4.2. Motiv prekomjernosti u jelu i piću	17
4.2.1. Estetika tijela	20
5. Stereotipno shvaćanje češkog miljea kroz retrospekciju u književnosti	23
6. Zaključak	26
7. Popis literature	28

1. Uvod

Bohumil Hrabal, jedan od najosebujnijih europskih pripovjedača 20. stoljeća, u svom književnom stvaralaštvu oduvijek odiše posebnosti i atraktivnošću. U širokom krugu čitatelja i ljubitelja novije češke književnosti Hrabal je specifičan. U njegovoj prozi naročito je specifična stilska – tematska obrada motiva prejedanja i pijančevanja. Time ćemo se baviti u ovome radu, a izvorište motiva tražit ćemo u češkoj pučkoj kulturi i velegradskom folkloru. Oni su u Hrabalovoj prozi vrlo bitan dio njegovog svjetonazora i upozoravaju na sliku stvarnosti koja je na „osobit način deformirana u odnosu na naše uobičajeno iskustvo viđenja svijeta.“¹

Teorijska osnova u analizi motiva temeljit će se na koncepciji grotesknog Mihaila Bahtina. Slijedom te metode Hrabalov svjetonazor rezultira prozom u kojoj su temeljne književno – stilske figure: groteska, tragikomičnost, hiperbola, naturalizam, izvrtanje vrijednosti i normativnih obrazaca ponašanja, opčinjenost gradskim folklorom, pivom i gostioničarskom anegdotom. Iako su pojedini kritičari pokušavali do neke mjere banalizirati Hrabalov način pisanja i izbora motiva, izvori njegove inspiracije i stvaralačke metode upućuju na izrazitu filozofičnost. Tu je bitno istaknuti utjecaj antičke i moderne filozofije, književnosti i okoline u kojoj živi i djeluje, specifičnu autorovu tipologiju likova i analogiju s drugim sličnim prototipovima književnih likova u češkoj književnosti te konkretne primjere u kojima se ističe svojevrsna grotesknost Hrabalovog viđenja stvarnosti.

Primarno filozofsko načelo u Hrabalovom proznom opusu je svojevrsni produhovljeni hedonizam. Veliki utjecaj na taj segment njegovog svjetonazora odigrale su filozofske teorije Schopenhauera i Ladislava Klime. Prema Zumru, Schopenhauer je na Hrabala utjecao svojom filozofijom dubokog suosjećanja i poimanjem čovjeka koji je pogođen svojom teškom sudbinom, no to prevladava svojim optimističnim i jednostavnim pristupom životu, dok je Klima utjecao svojom vizijom čovjeka kao igrača „božje igre“ u kojoj se sjedinjuju

¹ Ivanković, Katica (2008). *O grotesknom tonu Hrabalove proze*. U: Ivanković, Katica (2008). *Pogledi na češku književnost*. Zagreb: FF press, str. 115

antagonizmi.² Čovjek koji se igra u svakom ljudskom činu, poput rada primjerice, daje igri sasvim novo značenje i obilježja.³ Hrabalovo viđenje čovjekove pozicije u svijetu je dio filozofije egzistencije i u njegovoj prozi ima tragikomičan karakter. Na estetiku njegovog svjetonazora utjecali su i kraljevi filmske groteske, poput Charlesa Chaplina, i književni prototipovi antijunaka, poput Don Quijotea i Hašekovog vojnika Švejka.⁴

Ogroman utjecaj na Hrabala imale su praške gostionice i pivnice kao sastavnice velegradskog folklora te praška periferija. Ti utjecaji dodatno su osnaženi tradicijom rafiniranog češkog humora na tragu „haškovsko – švejkovske tradicije trbuščića i piva i težnje da se na najbezbolniji način prevladaju politička“, i ona društveno-egzistencijalna, „ograničenja.“⁵ Autobiografski elementi, koji su bitno naglašeni u cjelokupnom opusu, očituju se i kroz utjecaj nimburske sredine u kojoj je on odrastao kao posinak upravitelja pivovare, što je rezultiralo velikom naklonošću određenom životnom stilu. Hrabal ga naziva „pabiteljskim“ i on se na nekim mjestima u njegovoj prozi pojavljuje u vidu „gostioničarske anegdote“. Gastronomski užitci i pivski folklor u njemu imaju istaknutu ulogu. Njih ćemo pokušati uočiti, analizirati i objasniti pomoću primjera iz Hrabalovih najznačajnijih romana (*Prvo šišanje, Dvorio sam engleskog kralja, Domaći zadaci iz marljivosti* i trilogije *Pirovanje, Vita nuova, Praznine*) i pripovijedaka (*Magická Praha, Na záhradce*).

² Usp. Zumr, Josef. (1990). *Ideová inspirace Bohumila Hrabala*. U: *Hrabaliana: Sborník prací k 75. Narozeninám Bohumila Hrabala*. Praha: Prostor, str. 122 – 125.

³ Prema nekim filozofima igra bi trebala biti faktor svega postojećeg. Značenje svake igre je djelatni princip koji u životno djelovanje unosi smisao, bit i duh, a nikako nije samo instinkt. O podrobnijoj analizi igre, kao izvorišta ljudske kulture, usp. u: Huizinga, Johan (1992). *Homo ludens: o podrijetlu kulture u igri*. Zagreb: Naprijed, str. 9

⁴ „Moj muž je zato volio Chaplina jer bi uvijek ispao jadničak i bogec s kakvima je sjedio po gostionicama... sigurno je i sebe uspoređivao s Chaplinom... no znajući se narugati samome sebi Chaplin se ujedno rugao svojim protivnicima pa je na kraju svakog filma postao prva klasa i to je mojega muža oduševljavalo jer je bio uvjeren da će tako biti i s njime...“ Hrabal, Bohumil (1992). *Pirovanje. Vita nuova. Praznine*. Zagreb: Globus, str. 256

⁵ Ivanković, Katica (2008). *Stereotipi o Česima i recepcija češke književnosti u Hrvatskoj*. U: Ivanković, Katica (2008). *Pogledi na češku književnost*. Zagreb: FF press, str. 136

2. Književna tradicija pučke smjehovne kulture

Hrabal polaže veliko značenje na subjekt stvaralaštva, na osjećaj unutarnje slobode i inspiraciju očuđivanjem, dok njegova povezanost s životom običnih ljudi i grubom realnošću svakodnevice pripada starijoj književnoj tradiciji. Radi se o utjecaju Fracoisea Rabelaisa (*Gargantua i Pantagruel*) na mladog Hrabala. Zumr Rabelaisovu stvaralačku metodu vidi kao spajanje visokog i niskog u elementima pučkoga karnevalskog veselja. Rabelais, pa tako i Hrabal, nastoje isticanjem specifičnog, bizarnog, apsurdnog, smiješnog i tragikomičnog prodrijeti dublje u osnovu ljudskosti.⁶

Analogiju između dva autora bismo mogli svesti na odnos autora prema narodu i gradskom folkloru. V. Karfík vidi usku povezanost Hrabalove proze s pučkom književnosti. Pučka književnost, za razliku od „umjetne“ književnosti, u obradi motiva barata s većom mjerom slobode. Opetovani motivi uslijed nekog vremena imaju karakter simbola, što omogućava da narodna književnost nužno ne zrcali stvarnost, već se radi o igri sa stvarnošću.⁷ Uz narod i gradski folklor neodvojivo je povezan pojam karnevala i karnevalskog života, koji ćemo prikazati slijedom metode Mihaila Bahtina. Njegovo tumačenje fenomena karnevala i pučke smjehovne kulture srednjeg vijeka i renesanse dade se primijeniti na analizu Hrabalovih pripovjedaka. Bahtinova je teorija kulturni diskurs „koji do stanovite mjere može razbistriti odnose u svijetu koji Hrabal predstavlja.“⁸

Riječ „karneval“ većinom se označava kao razdoblje proslave ili parade prije blagdana, no također je primjenjivana i na cijeli niz vedrih i zaigranih kolektivnih zbivanja, pirovanja, gozbovanja i maskarada bez konkretne vremenske odrednice. Čak i etimologija riječi karneval, od latinske riječi *carnem levare* ili *carnelevarium*, što bi u prijevodu značilo „odstraniti“ ili „lišiti se mesa“⁹, u nekom smislu implicira povezanost te riječi i hrane. U

⁶ Usp. Zumr, Josef. (1990). *Ideová inspirace Bohumila Hrabala*. U: *Hrabaliana: Sborník prací k 75. Narozeninám Bohumila Hrabala*. Praha: Prostor, str. 129

⁷ Usp. Karfík, Vladimír (1990). *Nůžkami proti lyrismu*. U: *Hrabaliana: Sborník prací k 75. Narozeninám Bohumila Hrabala*. Praha: Prostor, str. 109

⁸ Ivanković, Katica (2008). *O grotesknom tonu Hrabalove proze*. U: Ivanković, Katica (2008). *Pogledi na češku književnost*. Zagreb: FF press, str. 118.

⁹ Encyclopedia Britannica. URL: <http://www.britannica.com/dictionary/carnival> (13.05.2015.)

sklopu teorije književnosti taj termin je bitan za stvaranje specifične slike svijeta, tvrdi Bahtin, iz tog razloga što se jezgra karnevala „nalazi na granici umjetnosti i samoga života. U suštini“, nastavlja Bahtin, „to je sam život, ali uobličen na poseban način igrovnom slikom. (...) Karneval se ne posmatra – u njemu se živi, i u njemu žive svi, pošto je on po svojoj ideji opštenarodan.“¹⁰ U humanističko – renesansnoj tradiciji karneval je za Bahtina specifično stanje svijesti, mentalitet, način života ili princip življenja svih koji u njemu sudjeluju i u kojemu se očituje jedno specifično ozračje slobode ili privremenog oslobađanja od „vladajuće istine i postojećeg poretka, privremeno ukidanje svih hijerarhijskih odnosa, privilegija, normi i zabrana.“¹¹ Princip smijeha, na kojem je organiziran praznični život karnevala, izražava razne oblike vedrog kolektivnog djelovanja koji stoje u opreci spram iscrpljujuće i teške radne svakodnevice, te su u potpunosti posvećeni užitku i tjelesnim radostima. Bahtinovska ideja karnevala ipak je usko vezana uz ideju rada. Budući da potonja čini jednu od temeljnih odrednica pučke kulture, karnevalski izrazi i manifestacije čine zapravo njenu ideološku bit. Rad je vezan uz zemlju, uz materijalno – tjelesno obilje, koje se u u Rabelaisovom djelu obično ističe kao „krajnja prevlast materijalno – tjelesnog načina života: slika samog tela, jedenja, pijenja, pražnjenja, polnog života. Osim toga, te su slike date u prekomerno uveličanom, hiperbolizovanom vidu.“¹²

Na mnogim mjestima kod Hrabala možemo naći primjere takvih hiperboliziranih slika tijela, dijelova tijela ili prekomjerno naglašenih ljudskih navika vezanih uz konzumiranje hrane i pića u ozračju takozvane karnevalske slobode. Da su Hrabalovi likovi u osnovi duboko karnevalski, a njihova težnja ka izobilju odraz temeljno ljudskih navika i ambicija, pokazat ćemo na primjeru odlomka iz značajnog Hrabalovog romana, *Dvorio sam engleskog kralja*. Svoj životopis nam u prvom licu, monološki, prepričava konobarčić, pikolo niskog, gotovo patuljastog rasta, dočaravajući nam svoje radne zgode u praškim hotelima i luksuznim restoranima tokom više od trideset godina. U drugom poglavlju romana iščekivanje glavnoga gosta u hotelu *Tišina* kulminira u sceni maestralne gozbe njemačkog generala i nepoznatog pjesnika vrlo korpulentne vanjštine:

¹⁰ Bahtin, Mihail. (1978). *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*. Beograd: Nolit, str. 13.

¹¹ Bahtin smatra da se tradicija karnevala i prazničnosti naroda uopće, a naročito u uvjetima srednjovjekovnog klasnog feudalizma, uspela održati zbog osjećaja povezanosti s višim ciljevima čovjekovog postojanja. Tako uobličena bit karnevala značila je ukidanje hijerarhijskih odnosa, preporod i obnavljanje čime je karneval, prema Bahtinu, postajao drugi život naroda, „koji je privremeno stupao u utopijsko carstvo univerzalnosti, slobode, jednakosti i blagostanja.“ Ibid., str. 16 – 17.

¹² Ibid., str. 26

„(...) bilo je divno da je šef, čim su stigli, morao odmah poslati po svirače i ti su svirači svirali bez prestanka, a ova su dvojica s tim gospođicama strašno pili, general ne samo da je psovao nakon svakog gutljaja i svakog zalogaja jela već je i strašno pušio, i svaki bi put, kada bi zapalio, dugo kašljao, gledao cigarete i vikao kakvo to smeće stavljaju u te egipatske cigarete? No dimio je toliko da je žar svijetlio u polutama... a muzikaši su svirali i pili i, što je još kod te dvojice gostiju bilo napadno, stalno su imali u krilu djevojku i svako bi se malo popeli gore u sobu i za fitalj se sata vraćali i pucali od smijeha (...) a zatim su se opet zabavljali smrću poetizma i pojavom novog smjera nadrealizma koji prelazi u drugu fazu, potom su brbljali o angažiranoj umjetnosti i o čistoj umjetnosti pa bi opet urlali jedan na drugoga tako da je prošla ponoć, a djevojkama je stalno nedostajalo pjenušca i jela, kao da stalno to jelo u njih stavljaju i zatim izvlače, toliko su bile gladne...“¹³

Materijalno – tjelesno načelo o kojem govori Bahtin ovdje se konkretno očituje u svom gozbenom vidu. Ideja karnevala se, tvrdi Bahtin, u antičko doba najjasnije izražavala u obliku rimskih saturnalija čija je tradicija ostvarivala ideju svezemaljske obnove.¹⁴ Motiv gozbovanja, koji tipološki odgovara rimskim svečanostima u navedenom primjeru iz proze, oživljava u platonskom duhu. Naime, sudionici uz ispijanje ogromnih količina piva nalaze prigodu za druge tjelesne užitke, ali i za žustre razgovore o umjetnosti i književnosti. Budući da atmosfera gozbovanja odgovara samoj biti istine, platonska povezanost riječi (govora) i gozbovanja manifestira se u obliku mudrog govora ili „pijane“ istine. Kao Hrabal i Rabelais je bio uvjeren da je slobodnu i otvorenu istinu moguće izraziti samo u atmosferi gozbe. Istina je na taj način povezana s materijalno – tjelesnim načelom, ali istodobno čuva svoju univerzalnost i kozmičnost.¹⁵ Estetski dojam vezan uz prikaz grotesknog čina opijanja („...general (...) je psovao nakon svakog gutljaja i svakog zalogaja jela...“) i žderanja („...kao da stalno to jelo u njih stavljaju i zatim izvlače...“) naših junaka time dobiva ambivalentno značenje. Iako izaziva smijeh, ali i osjećaj nelagode, nemoguće je ne zamijetiti osjećaj zadovoljstva koji proizlazi iz slike njihove strasti i uživanja u jelu i piću te euforičnog diskutiranja. Prema logici izokrenutosti, na kojoj groteskna komika gradi svoj učinak, okolnosti njihovih rasprava izvrću ozbiljnost njihove pozicije u smijeh. Karnevalsko izvrtanje

¹³ Hrabal, Bohumil. (2002). *Dvorio sam engleskog kralja*. Zagreb: Hena com, str. 51 - 52

¹⁴ Usp. Bahtin, Mihail. (1978). *Stvaralaštvo Fransa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*. Beograd: Nolit, str. 14

¹⁵ Ozračje za slobodnu, veselu i materijalističnu istinu je, prema Rabelaisu, najpogodnije nakon jela jer su teme i slike razgovora „za trpezom“ uvijek „uzvišeno gradivo, uzvišena znanost“ koja se obnavlja i rastvara u domeni materijalno – tjelesnog: „(...) razgovori za trpezom su oslobođeni od zahtjeva da se uvažavaju hijerarhijske distance između stvari i vrijednosti, one slobodno kombinuju profano sa svetim, visoko s niskim, duhovno s materijalnim.“ Značajnu povezanost između govora i gozbe u živom obliku uvidjeli su i antički autori poput Platona, Ksenofona, Plutarha i ostalih. Usp. *ibid.*, str. 300 - 302

vrijednosti u domeni gradskog folklora značilo je trenutno oslobađanje od svake pristojnosti i ozbiljnosti s naglaskom na materijalno – tjelesne momente života.

Otvorene i slobodne geste junaka oslobođene tradicionalnih normi ponašanja i pristojnosti obično su izraz karnevalske kulture s vlastitim manifestacijama i poimanjem istine koja se, smatra Bahtin, u izvjesnoj mjeri stvara kao parodija običnog, oficijelnog života.¹⁶ Takav idealno – utopijski karakter karnevala i empirijsko iskustvo njegova zbivanja omogućavali su, u karnevalskome odnosu prema svijetu, nestajanje osjećaja otuđenosti čovjeka, oživljavanje čovječnosti u međuljudskim odnosima i vraćanje čovjeka samome sebi u živom materijalno – osjetilnom kontaktu. U takvome karnevalskom ozračju svoje mjesto nalazi i nepristojnost i slobodno, kritičko, iskazivanje neoficijelnog pogleda na svijet. Karnevalska kultura zato svoj izričaj polaže na humanističke principe svođene na materijalna načela, naročito one koji su vezani uz tijelo i tjelesnost, a koji su u književnosti vezani uz metaforične slike istih. Budući da se ne može odvojiti od života tijela, zemlje, prirode i kozmosa, ona je usko vezano za slike jedenja, žderanja, pijenja, tijela ili dijelova tijela i ostalim gozbenim slikama. Ponovno uporište za oživljavanje humanističko – antičkih ideala stoga se moglo pronaći samo u dugoj tradiciji pučke smjehovne kulture i narodnog folklora u karnevalskim izrazima i manifestacijama.¹⁷ Možemo zasigurno tvrditi da je Hrabal preuzeo te nastavio obrađivati motive gozbovanja i prazničnosti, elemente pučke smjehovne kulture kakve u književnoj tradiciji nalazimo i kod Rabelaisa.

¹⁶ Usp. *ibid.*, str. 49

¹⁷ Usp. *ibid.*, str. 291

3. Autobiografizacija Hrabalove proze

3.1. Gostioničarska anegdota

Hrabalova uska povezanost s praškim gostionicama i pivnicama u njegovoj se prozi očituje kroz gostioničarsku anegdotu. Tu formu književnog pripovijedanja mogli bismo definirati kao kolaž živog gostioničarskog pripovijedanja, govora i razgovora.¹⁸ U tu skupinu pripadaju Hrabalovi tekstovi koji su izrazito više fragmentirani nego ostali. Oni su u osnovi anegdote, razgovori i ulomci razgovora iz odslušanih govora s ulice i u gostionicama.

Kao Hrabal i Hašek se služi jednim oblikom gostioničarske anegdote, stoga se stvaralaštvo ta dva autora često dovodi u vezu. Neki kritičari, poput Zumra i Rothové, ističu kako ta sličnost počiva u anegdotskim elementima gostioničarskog pripovijedanja te u sklonosti zalaženja u gostionice. Unatoč prividnoj sličnosti između dvojice književnika, poznavatelji njihovih djela nalaze veći broj razlika. Iako i sam Hrabal ponekad navodi Hašeka kao svog učitelja, Zumr uspjech Haškovog modela gostioničarske anegdote temelji isključivo na ideologiji glavnoga junaka i pabiteljskom pristupu životu. Gostioničarska anegdota kao vrsta folklora u Hrabalovoj poetici je, ističe, daleko promišljenije, vještije i višeslojnije strukturirana, upravo u smislu stvaranja nove stvarnosti posredstvom jezika. U odnosu pisca prema stvarnosti, tvrdi Zumr, on nju ne opisuje objektivno, ali na razini jezika stvara novu stvarnost. Hrabalovo viđenje sebe, ne kao pisca, već kao pukog „zapisivatelja“ nesvakidašnjih ceremonija i zabavnih anegdota gostioničarske sredine omogućuju, kako baratanje jezikom u estetskoj funkciji, tako i baratanje stvarnošću. Narodni jezik je u službi smijeha, a cjelokupno Hrabalovo stvaralaštvo počiva na principu unutarnjeg modela s

¹⁸ „Gostioničarska anegdota“ je pojam koji se šezdesetih godina prošlog stoljeća počeo navoditi kao izvorište Hrabalovog stvaralaštva. Iako je anegdotsko gostioničarsko pripovijedanje najzastupljenija forma Hrabalovog pisanja, to nije bio jedini izvor iz kojega je Hrabal crpio inspiraciju za svoje stvaralaštvo. Usp. Zumr, Josef. (1990). *Ideová inspirace Bohumila Hrabala*. U: *Hrabaliana: Sborník prací k 75. Narozeninám Bohumila Hrabala*. Praha: Prostor, str. 129

maksimalnim naglaskom na ekspresiji subjektivno proživljene stvarnosti koja prije svega ima za rezultate objektivno prepoznatu vrijednost.¹⁹

U Hrabalovom opusu jezik kojim se služi standardiziran je razgovorni jezik u općoj upotrebi, naziva se *obecná čeština* (opće – češki) te je odraz uobičajeno viđene češke pučke kulture. Stereotip gostioničarskog načina govora kao neprestanog brbljanja, uzvikivanja, nadvikivanja i komešanja se interpretira kao obrana od politički i ideološki ugrožene stvarnosti. On predstavlja određenu društvenu skupinu koja je u opoziciji sa standardnim načinom ponašanja i govora te obilježja takve sredine prenosi u jezik, odražavajući društvenu slojevitost i kulturu s kojom je neposredno vezan.²⁰ Nove izraze i slengove skupljene u praškim gostionicama Hrabal naziva „jezičnim draguljima“²¹ te im nerijetko u književnoj tvorbi nalazi filozofski podtekst.

Usljed živog gostioničarskog govora i utjecaja europskog nadrealizma stvarnost u njegovoj prozi je toliko osnažena da čitatelju pruža dojam apsurdnosti te umije stvoriti stanja crnog humora. To se naročito odnosi na Hrabalovu interpretaciju raznih varijanti „gostioničarstva“ koje u njegovim proznim tekstovima funkcioniraju u službi lirskog pretjerivanja i preuveličavanja. Pojedini teoretičari smatraju da uloga hiperbole tu ipak nije isključivo u nadjačavanju ili pojačavanju dojma. Pojedine epizode opisane su i dovedene do krajnosti ili, drugačije formulirano, hiperbolizirane su do stanja granice s neugodom ili granice sa stvarnošću. Doduše, one ništa ne mijenjaju u općem poretku života. Zapravo se radi o anomalijama i ekscesima koje se ne razvijaju u konflikt s normom i redovnim životom u čijoj se pozadini odvijaju; radi se o zatvorenosti i ograničenosti netipične sredine od normativnog ponašanja.²²

Hrabalova fascinacija gostionicom nije motivirana samo time što je što je volio pivo i rado ga tamo ispijao, već i zato što je u demokračnom duhu čeških gostionica, gdje ljudi zajedno razgovaraju bez ograničenja i bez obzira na društvene uloge ili klasne razlike, pronalazio stimulirajuću atmosferu koja daje impuls maštovitim razgovorima.²³ Njegov odnos prema

¹⁹ Usp. *ibid.*, str. 129 - 131

²⁰ Usp. Mazal, Tomáš; Bondy, Egon; Formanová, Lucie. (2004). *Spisovatel Bohumil Hrabal*. Praha: Torst, str. 369

²¹ *Ibid.*, 372

²² Usp. Drozda, Miroslav (1990). *Hrabalův mýtus a děj (Nad Anglickým králem)*. U: *Hrabaliana: Sborník prací k 75. narozeninám Bohumila Hrabala*. Praha: Prostor, str. 92

²³ Usp. Slavičková, Miloslava (2004). *Hrabalovy literární koláže*. Praha: Akropolis, str. 176. Izvorno u: Hrabal, Bohumil (1996). *Sebrané spisy Bohumila Hrabala* ; sv. 18. Praha: Pražská imaginace, str. 70 - 71

gostionicama je takoreći sakralan. To možemo vidjeti na primjeru odlomka iz drugog dijela trilogije (*Vita nuova*), u kojemu Hrabal kroz retrospektivno pripovijedanje svoje supruge Pipsi opisuje cjelodnevne šetnje praškim gostionicama:

„(...) oduševljavao se suncem obasjanim šankom sjajnim pipama i uopće cijelom blistavom tezgom od nikla tada bi se sjedeći na suncu u svečanom odijelu osjećao kao u crkvi na velikoj misi a svaki od pipničara bijaše za njega svećenik u svečanom ruhu tako je nekako zamišljao i katoličko nebo i nebesku hijerarhiju gdje je svaki pikolo anđelić a pipničar arkandžel Gabrijel mali anđeli raznose pivo ustvari euharistiju dok šef u bijeloj kuti Sveti Petar bdije nad kvalitetom jela i oštrinom piva svi prisutni gosti su vjernici koji nisu došli samo na misu nego su se okupili u zbor blaženih i pijući pivo obasjani sunčevim zrakama ne mare ni za pakao ni čistilište držeći u rukama zlaćane čaše piva oni su izabrani oni su dospjeli u finalno natjecanje i sad su jaganjci Božji koji primaju tijelo i krv Gospodnju pod prilikom oštrog piva i baršunaste pjene... Zato je moj muž uzimao jedan dan dopusta zato jer je taj dan provodio na nebu...“²⁴

Intenzitet subjektivnog pogleda i koncepciju estetskog doživljaja gostioničarske sredine Hrabal u književnom izričaju pretvara u filozofsko pripisivanje metafizičkog smisla banalnim mjestima, stvarima i događajima. Upravo u tome se nalazi vrijednost Hrabalove proze i temeljna razlika od ostalih prototipova autsajderstva i nonkonformizma novije češke književnosti. Koncept prozne književnosti, neodvojivo povezane s pukom i svim njegovim ritualima na osobnoj razini, čini Hrabala, kako je to opisao Václav Havel u svom eseju, „običnim čovjekom koji piše, nipošto piscem koji živi kao običan čovjek.“ Gubitak doticaja s takvim životom, smatra Havel, „za njega bi značio i gubitak potrebe za pisanjem. Time je određen sveukupan karakter neliterarnosti i neprofesionalnosti njegova umjetničkog tipa.“²⁵

Autobiografski element, koji se naročito ističe u Hrabalovoj prozi, jest sklonost karnevalizaciji vlastitog života. Budući da se sam smatra jednim od pabitelja, izborom motiva, tema i njihove književne obrade opredmećuje vlastiti identitet u književnom tekstu, čime su implicirane već spomenute podudarnosti između Hrabalova života i djela. Pod dojmom intenziteta egzistencije i pod utjecajem piva kao akceleratora misli, svoju prozu pretvara u kolaže anegdotskih razgovora ljudi koji ga okružuju u gostionicama i pivnicama. U njima nalazi i otkriva misli dostojne filozofa i mudraca, a upotrebom groteskne perspektive svaki

²⁴ Hrabal, Bohumil (1992). *Pirovanje. Vita nuova. Praznine*. Zagreb: Globus, str. 256

²⁵ Citati su preuzeti iz eseja O prozi Bohumila Hrabala (1956.) dvadesetogodišnjeg Václava Havela; u podrobnoj analizi Hrabalova života i djela navodi se u: Zgustová, Monika. (2008). *U rajskom vrtu trpkih plodova*. Zagreb: Hena com., str. 98 - 99

tragičan element istodobno pretvara u humor. Filozofičnost i slojevitost Hrabalove gostioničarske anegdote tvori i njegova povezanost s „prokletim pjesnicima“ francuskog modernizma: „(...) proklete je nalazio i u svojim pivnicama. U njihovim je sudbinama vidio odbljeske Verlaineova, Baudelaireova života. Tako se njegovo intelektualno nebo povezivalo i s najnižima. (...) Baudelaire je s banalnošću života povezivao svoj intelektualni spleen, Hrabal je s njom povezivao svoju endogenu depresiju i depresiju izazvanu mamurlukom. Kao Baudelaire, duboko je suosjećao s ubogim ljudima s ulice, iz slika francuskih impresionista naučio je slaviti banalnost svakodnevice.“²⁶

Češka „hospoda“, za neke tek svakodnevna pojava, u Hrabalovu promatranju vanjskoga svijeta dobivala je ultimativan metafizički smisao. Obilježje njegova pripovijedanja, parodiranje hiperboliziranih dogodovština gostiju opijenih bazenima piva i očaranih napunjenim tanjurima mirišljavih gulaša, predstavlja neku vrstu specifično češke književnosti. Gostionica nije Hrabalu bila samo izvor informacija, spektakl događaja i vizualnih opažaja. Ona mu je pružala osjećaj unutarnje slobode i zajedništva sa sudionicima tog gotovo sakralnog rituala raznošenja i ispijanja velikih količina piva, uz koje se vežu razgovori inspirirani filozofijom, ili recimo dogodovštine koje on verbalizira u tehnicu toka svijesti u jednu dugu beskonačnu rečenicu.

3.2. Pabiteljski pristup životnim vrijednostima

Značenje riječi „pábení“, ili „pábíti“, nastalo je omaškom u govoru velikog češkog pjesnika Jaroslava Vrhlickog, koja se zatim proširila među pjesnicima i umjetnicima koji su se sastajali u praškoj gostionici Slavia. Kada šezdesetih godina prošloga stoljeća Hrabal traži

²⁶ Ibid., str. 71

izraz za običaje svojih junaka- protagonista, on u češki jezik unosi taj neologizam kao neku vrstu pjesničke aktivnosti koja se razlikuje od dotadašnjih navika, koja inzistira na zabranjenom, nesigurnom i neuhvatljivom u čemu se ne mogu primijeniti nikakva pravila, a čije se značenje opet odmah objavljuje. U samorazumljivosti značenja riječi pábiti i pabitelji možemo primijetiti još jedno implicitno značenje borbe protiv bilo kakvih stereotipnih mehanizama i izbjegavanje bilo kakvog puta koji vodi u prosječnost bez vlastite mašte i fantazije.²⁷

Hrabalovo prozno stvaralaštvo uvelike je određeno njegovim djetinjstvom i ljudima koji su ga cijeli život okruživali. Činjenica je da kroz autobiografsku stilizaciju susrećemo niz njegovih antijunaka. Njima bismo uslijed komparativne analize mogli pripisati donquijotovske karakteristike, što u oba slučaja, i kod Don Quijotea i kod Hrabalovih junaka, predstavlja svojevrsni vrijednosni konflikt. Dok Don Quijote predstavlja konflikt viteškog romantizma i kramarskog realizma, kod Hrabala se radi o pabiteljskom pristupu životnim vrijednostima. Prototipovi književnih likova u oba slučaja proizlaze iz drame, konkretnije, životne drame koja oscilira između tragikomičnog i grotesknog doživljaja svakodnevice.²⁸ Velikim pabiteljem u tom smislu, smatra Tomáš Mazal, možemo nazvati i Don Quijotea.²⁹

U tipologiji takvih književnih likova zajedničko je to što su reakcija na neka realna društvena proturječja. određenog povijesnog razdoblja. U njima dolazi do sudbinski konfliktne situacija kojima se pristupa iz gledišta humanističkih vrijednosti. Uzmemo li u obzir razdoblje Hrabalovog života i književnog stvaralaštva te društveno - politička zbivanja šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća u Češkoj, možemo ustanoviti da se onodobna realnost uvelike odrazila na Hrabalovu prozu i na likove koji ju predstavljaju. Hrabal putem književnosti zastupa malog čovjeka čiji je pristup životnim vrijednostima u osnovi ljudski, spontan, neovisan o institucionalnim formama, pritiscima ili barijerama. Na taj način on definira pabiteljstvo te svojim stvaralačkim pristupom i književnom improvizacijom

²⁷ Mazal, Tomáš; Bondy, Egon; Formanová, Lucie. (2004). *Spisovatel Bohumil Hrabal*. Praha: Torst, str. 95

²⁸ Pelán o analizi donquijoteovskih karakteristika u Hrabalovoj prozi zaključuje: „Také tito Hrabalovi hrdinové v sobě nesou (jakkoli fragmentární a někdy komicky deformovanou) utopickou ideu spravedlnosti, pravdy či krásy a pokoušejí se ji (ve skromných mezích svých neheroických životů) uskutečnit. A nejenom to. Analogie mezi donquijotským mýtem a Hrabalovými obrazy je ve skutečnosti ještě zásadnější. Don Quijote se rozhodne realizovat svou utopii v době, která pro ni ztratila smysl, a právě na této asynchronii ztroskotávají i hrdinové Hrabalovi.“ Usp. Pelán, Jiří (2006). *Quijotismus v Hrabalovi*. U: *Hrabaliana rediviva: Příspěvky z mezinárodní mezioborové konference o díle Bohumila Hrabala*. Praha: FILOSOFIA, str. 57.

²⁹ Usp. Mazal, Tomáš; Bondy, Egon; Formanová, Lucie. (2004). *Spisovatel Bohumil Hrabal*. Praha: Torst, str. 95

oblikuje osobnosti sa supstancijalno lakom sposobnošću komunikacije, verbalnog i neverbalnog izražavanja.³⁰

Primjerice, u *Prvom šišanju* nonkonformizam protagonistice romana primjećujemo u opoziciji spram ozbiljnosti i prosječnosti lika autorovog oca. Otac je karakterno majčina sušta suprotnost te je ujedno i njegova najveća briga zbog neukrotivog i djetinjeg duha zbog kojeg često izvodi razne ludorije i intenzivno doživljava svijet okusa, mirisa i pojavnosti u svom domu - pivovari. Odnos oca i majke možemo zamisliti i kao odnos pabiteljskog pristupa životu naspram puta „zlatne sredine“; predstavlja ga čovjek bez imalo mašte i pjesničke imaginacije. Hrabal ga opisuje na slijedeći način:

„Ah, taj Francin sa svojom ”pristojnom ženom“, otkad sam se udala za njega, stalno je isticao pojam pristojne žene i korio me zbog njega, oslikavao mi je uzornu ženu kakva nikad nisam bila i ne bih mogla biti, ja sam tako rado jela trešnje, no kad sam ih jela na sebi svojstven način, pohlepno i grabežljivo, crvenio je do korijena kose i ja nisam shvaćala zašto se uzbuđuje, dok sama nisam vidjela da je trešnja u mojim ustima uzrok njegovu nezadovoljstvu, jer pristojna žena ne jede trešnje tako pohlepno.“³¹

G. Tamarin navodi mogućnost nastajanja grotesknog u književnosti „iz nesklada i proturječja gesta i akcija koje je čovjeku nametnulo društvo i njemu prirodnih gesta, iz antiteze vidljivog i nevidljivog, realnog i irealnog, istinitog i konvencionalnog.“³² Iako lik majke nije dovoljno karikiran da ga proglasimo grotesknim, ono groteskno u liku majke je na prvi pogled svojevrsni „ekscentrizam“³³ koji se sastoji u preuveličanim nepodudarnostima između socijalne uloge koja joj je društveno namijenjena i njenog nekonvencionalnog ponašanja. Motiv uživanja u obilju hrane i zadovoljstva u ispijanju velikih količina piva ovdje je vezan uz lik lijepe i mlade žene, čime je ujedno u velikoj mjeri umanjen intenzitet grotesknosti njenog halapljivog ispijanja piva i proždrljivosti i mogući osjećaj nelagode koji može potencirati kod čitatelja. Junakinja romana usprkos svojoj nedoličnosti uživa i simpatije posjetitelja svoga muža. Oni nerijetko ostaju impresionirani majčinom životnom strašću koja se manifestira kao velika sklonost uživanja u pivu i mesnim proizvodima i preradevinama.

³⁰ Usp. Slejška, Dragoslav (1990). *Hodnoty, Hrabal a Haňta*. U: *Hrabaliana: Sborník prací k 75. Narozeninám Bohumila Hrabala*. Praha: Prostor, str. 103

³¹ Hrabal, Bohumil (2007). *Prvo šišanje*. Zagreb: Hena com, str. 39

³² Tamarin, G.R. (1962). *Teorija groteske*. Sarajevo: Svjetlost, str. 23

³³ Taj pojam u funkciji groteske Tamarin preuzima iz „ekscentrične umjetnosti“, čiji su predstavnici, primjerice, Chaplin i Švejk: „Ekscentrizam je izrastao iz hiperbolizacije kontasta... (...) Ako bajka pretvara fantastično u realno, onda ekscentrizam pretvara realno u fantastično.“ Usp. *ibid.*, str. 24 - 25

Kanonska obilježja pabiteljske filozofije: mladost, vitalnost, istinitost i spontanost, dovedeni u opreku s nametanjem bilo kakvih normi još su izraženija u slijedećem odlomku:

„Poslovođa mi je pružio mjericu narančastog piva, mjericu punu kapljica kondenzirane pare. A ja sam znala da me poslovođa ne voli i da bi mi dao ne jednu, nego pet mjerica piva i više, samo da ih popijem i da radnici vide kako gospodin upravitelj ima ženu sklonu pijanstvu, ali ja sam bila mlada i zbog toga sam bila iznad svega, bez obzira na to što sam radila, uvijek sam prvo pitala samu sebe i uvijek sam sama sebi kimnula, a to moje unutrašnje kimanje, uputa mojeg učitelja koji je bio negdje u meni, kraj srca, to odobravanje mi je odmah procirkuliralo krvlju i moja se ruka ispružila i sa zadovoljstvom sam počela piti, s takvim zadovoljstvom da su vozari prestali tovariti bačve i gledali su me.“³⁴

4. Motivi u Hrabalovoj prozi

4.1. Motiv karnevalizacije pučkih običaja

U skladu s renesansnim preokretom i holističkim pristupom čovjeku, renesansni trijumf tjelesnosti od toga je doba potaknuo stvaranje književnosti koja često obrađuje razne gozbene slike pučke tradicije. Time, primjerice, motiv hrane ili njezinog pripremanja prestaje biti nužnost za održanje života i postaje kulturno – društvena činjenica koja može kroz razne metafore poprimiti mnogostruka značenja. Hrabal je stoga u češkoj književnosti, jednako kao u svjetskoj književnosti Rabelais, stekao važnu ulogu u tematiziranju radosti tjelesnih osjetila.

³⁴ Hrabal, Bohumil (2007). *Prvo šišanje*. Zagreb: Hena com, str., str. 87

Hrabal je prilično vjeran motivu uživanja u jelu i piću, posredstvom svih osjetila preko granica prehrambene nužnosti.

Kao primjer navest ćemo motiv kolinja iz značajnog Hrabalovog romana *Prvo šišanje*. Karakterističan motiv Hrabalove proze predstavljen je u jednom književno stiliziranom obliku koji odudara od uobičajenog iskustva pučkog običaja te ima obilježje grotesknosti. Protagonistica romana i ujedno pripovjedač, Hrabalova majka Maryška, u drugom nas poglavlju uvodi u proces uzgoja domaćih životinja i kolinja. Majka jako voli svoje životinje, no više od toga voli ritual u kojem se one pretvaraju u hranu („Svojim svinjama sam na rastanku rekla: „Pa-paa, svinjice moje, bit će od vas lijepe šunke!“³⁵). Majčin odnos prema hrani (ekvivalentno Hrabalovom odnosu) možemo opisati kao produhovljeni hedonizam, ali postoje i naznake panteističkog osjećaja jedinstva s prirodnim. U takvom duhu ona suosjeća sa životinjama koje će uskoro postati šunke, no takav je prirodni proces u kojem priroda iskazuje milosrđe na način da da biće koje se sprema umrijeti ostane paralizirano od užasa u bezbolnom neznanju. Majka ipak značajniju pažnju posvećuje samom procesu pretvorbe životinje u meso i tome da proizvod bude što ukusniji, što je bitan aspekt češke pučke kulture. Običaji poput kolinja tipičan su izraz češke pučke tradicije u čijoj je pučkoj kuhinji meso temeljna namirnica, a ujedno je vezano i uz svako pučko okupljanje gozbenog karaktera. Groteskno predstavljanje češkog običaja Hrabal temelji na „preuveličavanju i paradoksu, na naklonosti prema puku i bahtinovskome karnevalskom izvrtanju svih vrijednosti naglavce.“³⁶ Naime, slike klanja i pripremanja hrane imaju naglašeni sakralno - ritualni karakter. Mesar nije samo mesar, nego je neka vrsta metaforičnog doktora – svećenika za klanje i njegove vještine u izradi mesnih delikatesa kojima stvara nešto vrijedno udivljenja i zanosa imaju poetski karakter.

Majka sudjeluje u klanju svinja u svečano – veselom tonu, aktivno i s divljenjem, groteskno se igrajući iznutricama i komadima mesa:

„Svinjska je glava, zajedno s podvoljkom, ležala na dasci, upravo sam donijela dvije plečke. I jurila sam po dvorištu, s kosom zavučenom ispod marame, kako ne bih propustila ni trenutak, jer gospodin Myclík je već izvadio crijeva i naredio pomoćniku da ih ide izvrnuti i oprati, a sam se, kao slijepi Hanuš u crkvenom satu, napamet probijao kroz svinjinu utrobu,

³⁵ Ibid., str. 14

³⁶ Ivanković, Katica (2008). *O grotesknom tonu Hrabalove proze*. U: Ivanković, Katica (2008). *Pogledi na češku književnost*. Zagreb: FF press, str. 120

svaki čas bi nešto odrezao, i slezena i jetra i želudac su se oslobodili, na kraju i pluća i srce. Podmetnula sam kabao i u njega su se sasule sve te krasne iznutrice, ta simfonija mokrih boja i oblika, ništa me nije tako oduševljavalo kao svijetlocrvena svinjska pluća, krasno napuhana kao pjenasta guma, nijedna boja nije tako strastvena kao tamnosmeđa boja jetre, ukrašena smaragdnom žući, (...), poput nježne janjadi, upravo tako se uz crijeva proteže grudasto trbušasto salo, žuto kao rastopljena svijeća, kao pčelinji vosak.³⁷

To povezivanje suprotnosti (krasne iznutrice; smaragdna žuč; strastvena boja jetara) i taj Hrabalov paradoks nas nasmijava, dok pokušavamo zamisliti ljepotu u tim proturječnostima. Primjerice, teško je ovdje identificirati se s ekstatičnim dojmom, koji kod protagonistice izaziva pogled na svinjske iznutrice, i ignorirati stanoviti osjećaj nelagode vezan uz predodžbu rezanja sirovog mesa. Prema G. Tamarinu, karakteristično za grotesku je stvaranje situacije u kojoj je estetska harmoničnost poremećena spajanjem disparatnih motiva o kojima imamo ambivalentne, ugodno – neugodne, dojmove (groteska je suprotnost onome što je lijepo). Ono što nam omogućava da ipak prihvatimo komičan karakter grotesknih slika je distanciranost od grotesknog objekta (iznutrica i komada mesa) i svijest o karikiranosti u isticanju njegovih prirodnih osobina do granica s nestvarnim.³⁸ Slike iznutrica i svinjskih organa ublažene su metaforama ili sintagmama koje te slike, iako groteskne, ističu kao nešto toplo, lijepo, radosno i ushićujuće; one pripadaju memoarima Hrabalovog davno proživljenog djetinjstva u gradiću Nymburku. Zanimljiva je ujedno i opservacija u kojoj se u tom misnom procesu izrade kobasica sirovo meso kuša ili ga se obrađuje golom rukom („...uzela sam je prstom i stavila u usta i kušala, i ja sam gledala u strop pogledom punim svinjskoga zanosa i otapala sam i na jeziku osjećala lepezu svih tih aroma, onda sam kimnula da, kao gazdarica, odobravam registar okusa i da nas ništa ne sprečava da počnemo raditi kobasice.“³⁹) kao da se stvara neka magična poveznica između subjekta i objekta (krvi i mesa).

Motiv pučkih običaja prikazuje materijalno – tjelesno načelo u „narodno – prazničnim slikama“⁴⁰ koje se, tragom Bahtinove logike, u pojedinim aspektima, očituju kao težnja ka izobilju i blagostanju. Budući da te slike u konkretnom primjeru nisu oslobođene prostorno – vremenskih determinanti (motiv je vezan za pučku tradiciju koju nam autor u djelu predstavlja

³⁷ Hrabal, Bohumil (2007). *Prvo šišanje*. Zagreb: Hena com, str. 17 - 18

³⁸ Tamarin grotesku povezuje s obilježjima karikature koristeći definiciju groteske kao karikature: „(...) groteska je karikatura kod koje nesrazmjer između prirodnog i karikiranog poprima kolosalne (...) i nemoguće dimenzije.“ Usp. Tamarin, G.R. (1962). *Teorija groteske*. Sarajevo: Svjetlost, str. 12 - 15

³⁹ Hrabal, Bohumil (2007). *Prvo šišanje*. Zagreb: Hena com, str. 19

⁴⁰ Pojam je preuzet iz citiranog djela. Bahtin, Mihail. (1978). *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*. Beograd: Nolit

kao mjesto svog odrastanja), one u osnovi još uvijek nemaju privatno – egoistički i razjedinjujući karakter. Radi se o težnji ka svenarodnom izobilju u kojem je materijalno – tjelesno načelo, kao dio pučke tradicije, duboko pozitivno. Ono se suprotstavlja svakom raskidu s materijalno – tjelesnim korijenima svijeta. Ono je, tvrdi Bahtin, u književnosti dio estetičke koncepcije koju naziva groteskni realizam, a čije je osnovno svojstvo pojam „unižavanja“, što je prevođenje „visokog, duhovnog, idealnog, apstraktnog na materijalno – tjelesni plan, na plan zemlje i tijela u njihovom neraskidivom jedinstvu.“⁴¹ Slijedom koncepcije grotesknog realizma motiv pučkog veselja i životne vitalnosti u Hrabalovoj prozi postiže svoju estetsku bit u sceni u kojoj su sudionici kolinja uključeni u igru međusobnog mazanja svinjskom krvlju, čime se taj blagdanski ugođaj kolinja pretvara u svojevrsni karneval:

„(...) a ja sam mu onda krvlju namazala lice i zatvarala sam dalje krvavice i smijala sam se, kad sam se zagledala u mesara koji se smijao zdravim, punim smijehom, to nije bio tek smijeh, to je bio nekakav poganski smijeh iz vremena kad su ljudi vjerovali u moć krvi i sline, nisam odoljela da ponovno ne zagrabilim krvavu smjesu i namažem lice gospodina Myclíka (...).“⁴²

4.2. Motiv prekomjernosti u jelu i piću

Načelo Rabelaisovog grotesknog realizma ekvivalentno je načelu Hrabalovog totalnog realizma uz iznimku u stupnju isticanja grotesknosti motiva i slika. Kod Hrabala groteskna stilizacija nije dominantna, već se radi o blagoj grotesknosti, „ali istodobno o grotesknosti

⁴¹ Ibid., str. 27 - 30

⁴² Hrabal, Bohumil (2007). *Prvo šišanje*. Zagreb: Hena com, str. 21

koja je važan konstituent Hrabalove poetike.⁴³ Slijedom toga jedan od čestih motiva Hrabalove proze odnosi se na iznimno debele ili site ljude koji se ističu svojom sklonošću prekomjernog uživanja u jelu i piću s različitim stupnjevima hiperboliziranja njihove debljine ili teka. Kada se govori o Hrabalu, ne radi se o besmislenom i nesvrhovitom primitivizmu, već o čestom produbljivanju ljudskosti i slavljenju zemaljskog života u svrhu postizanja određene duhovnosti koja se kasnije pretače u proznu tematiku.

Hrabal razvija estetičku koncepciju zrcaljenja stvarnosti u kojoj su njegovi junaci često psihološki svedeni na svoju strast uživanja u jelu i piću. Osvrnut ćemo se na već ranije spomenuti primjer u kojem je upravo uživanje u jelu i piću ključna životna strast glavnog junaka gozbe:

„(...) u tri je sata general već toga toliko popio i pojeo da bi to bilo dovoljno za petero ljudi, no ipak je i dalje jadikovao kako nema teka, da vjerojatno ima rak, a u najboljem slučaju čireve na želucu, da su mu jetra amen i da u bubrezima sigurno ima pijesak, i tako je u tri sata ujutro počeo biti pijan... (...) raskopčao košulju i sjetno počeo priču o tome kako ne smije jesti piletinu, da bi zatim uzeo i rastrgao tog pijetla te počeo jesti, i stalno je jadikovao nad svojim zdravstvenim stanjem – da se ne smije prejesti, da nešto tako odvratno još nije jeo, a Zdeněk mu je kazao da se u Španjolskoj uz piletinu servira pjenušac, da bi ovdje pristajala La Cordoba; general je kimnuo, zatim pijuckao i grizao pile te neprestano psovao i mrštio se pri svakom zalogaju ili gutljaju...“⁴⁴

Groteskni dojam generalovog žderanja pojačava njegovo kukanje kako mu je zabranjeno jesti sve te namirnice u tolikoj količini, no usprkos tome on to ipak čini. Na temelju pripovjedačeva opisa o samom liku kojime se bavimo mi ne saznajemo nikakve osobne informacije ili karakteristike, osim one da, unatoč svom zdravstvenom stanju i prividnoj odbojnosti prema svakom zalogaju, general s tekom može pojesti ogromne količine hrane i popiti impozantne količine pjenušca. Primjećujemo da se situacija u kojoj nam je protagonist predstavljen zbog njegovog jadikovanja istodobno čini tragično, ali je zbog hiperbolizirane strasti za jelom ujedno i komična. Simultanim isticanjem afirmacije i negacije stanje junaka pretvara se u svojevrsni paradoks (ako junak to ne bi smio činiti, nije nam jasno zašto to ipak čini).⁴⁵ Prema Tamarinu, groteska se najcjelovitije realizira upravo u području u kojem nam

⁴³ Ivanković, Katica (2008). *O grotesknom tonu Hrabalove proze*. U: Ivanković, Katica (2008). *Pogledi na češku književnost*. Zagreb: FF press, str. 115

⁴⁴ Hrabal, Bohumil. (2002). *Dvorio sam engleskog kralja*. Zagreb: Hena com, str. 49 - 50

⁴⁵ Povezivanje polarnih suprotnosti, prema Tamarinu, bliže je paradoksu nego groteski. Iako je paradoks jedan od osnovnih elemenata grotesknog izraza, na osnovnu razliku Tamarin ukazuje na razini odnosa među

ličnosti same po sebi ne moraju djelovati groteskno, ali one postaju grotesknim poglavito zbog njihovog ponašanja u toj situaciji, naročito kada se ono promatra u usporedbi sa standardiziranim obrascima ponašanja.⁴⁶ Budući da o fizičkom izgledu junaka ne znamo ništa, ovdje se ne radi o grotesknoj fizionomiji lika, već o karakteru koji oformljuje proturječnosti i čiji nam se infantilni postupci čine istodobno tragičnima i komičnima. Iako Tamarin smatra da je teško odrediti obilježja grotesknoga karaktera, tom određenju najbliže su ličnosti čija se tragikomičnost sastoji u prirodno ljudskim reakcijama „maloga čovjeka“, što je ujedno „u strašnoj disonanci sa složenim izopačenim zahtjevima logike „odraslih““.⁴⁷

U trenutku, u kojem general postaje svjestan koliko je i što pojeo, scena se, pod dojmom junakove „logike djeteta“, gradacijski razvija do komičnog klimaksa. Uloga „infantilnog elementa“ je, prema Tamarinu, dominantna, stoga što u doživljaju groteske čitatelj neprestano oscilira između simultanog „pogleda djeteta“ i „pogleda odraslog čovjeka“.⁴⁸ Dok je djetetu dozvoljeno da bude nesputano van svake konvencije i često izaziva smijeh, kod odraslih je taj osjećaj ugušen osudom kritičkog, intelektualnog „ja“ i strahom da bude ismijan. Naš junak je u biti proždrljivac, no nesputani pogled djeteta trenutno oslobođenog svih etičkih normi njega i njemu sličnih, ipak uspijeva izazvati pripovjedačevo divljenje. U Hrabalovoj prozi česta su obilježja dječjeg pogleda na svijet kroz čiju prizmu nam, slijedeći dosljedno bahtinovski princip „unižavanja“, uspijeva prikazati svoje junake kao uspješne, sretne i zadovoljne („...general se smješкао i smješкао sve više i više, sve dok se nije počeo smijati i hihotati i veseliti se, potpuno trijezan i zdrav, i kašalj ga je napustio, čak se i uspravio (...) proljepšan, očiju punih sjaja...“⁴⁹).

pojmovima (motivima): „(...) dok groteska deformira i ističe disharmoničnosti, paradoks sjedinjuje opreke, u groteski se one prožimaju, u paradoksu su savladane. Groteska operira dispartnim, paradoks više antitetičkim elementima. (...) To jedinstvo suprotnih (tragičnih i komičnih npr.) elemenata i opet uspostavlja harmoniju.“ Usp. Tamarin, G.R. (1962). *Teorija groteske*. Sarajevo: Svjetlost, str. 95

⁴⁶ Područje u kojem se groteska ostvaruje na taj način Tamarin naziva „situacijska groteska“: „Grotesknost situacije nastaje iz dispartnosti situacije u kojoj se objekt nalazi i njegova ponašanja, a još više upoređenje toga s „normalnim“ ponašanjem u tom položaju.“ Usp. *ibid.*, str. 91

⁴⁷ Usp. *ibid.*, str. 102

⁴⁸ Infantilni elemenat u izgradnji groteske se svojim se alogizmom i amoralizmom temelji na neposrednom „pogledu djeteta“. On je suprotstavljen intelektualno - etičkom „pogledu odraslog čovjeka“, te je kao takav ključan za doživljaj groteske. Infantilna logika dovodi do apsurdna neke izvjesne prirodne ljudske postupke, no potencira i radost zbog neposrednog doživljaja nesputanosti i slobode, veoma sličnom onome koji doživljavaju djeca. Usp. *ibid.*, str. 70

⁴⁹ Hrabal, Bohumil. (2002). *Dvorio sam engleskog kralja*. Zagreb: Hena com, str. 50

4.2.1. Estetika tijela

Slike tijela ili dijelova tijela neposredno su vezane uz narodno – praznične gozbene slike hrane i pića te njihova prekomjernog konzumiranja u Bahtinovom grotesknom realizmu. „Gozbene slike su“, tvrdi Bahtin, „vrlo prisno prepletene sa slikama grotesknog tijela“⁵⁰, stoga su motivi jedenja i pijenja, vezani uz određenu pučku tradiciju, jedni od najvažnijih očitovanja grotesknog tijela. Tijelo je u suštini veza čovjeka sa svijetom koja se ostvaruje u radosnom i trijumfalnom činu gutanja, kušanja i jedenja. Tijelo koje jede, prema Bahtinu, simbolizira „otvorenost, nedovršenost, uzajamnost sa svijetom.“⁵¹ Groteskna stilizacija nastala prema bahtinovskom principu unižavanja očituje se i u fizionomiji Hrabalovih junaka.

Prepoznatljivi motiv Hrabalove proze vezan je uz prejedanje iznimno debelih ljudi. Upotrijebit ćemo primjer iz pripovijetke *U vrtu*, izabranu iz Hrabalovih proznih kolaža u knjizi *Svaki dan čudo*. Život glavnog junaka pripovijetke, gospodina Karela, ispunjen je njegovom najvažnijom strašću, koja postaje i tema pripovijetke, a to je uživanje u jelu. O vanjskom izgledu junaka iz pripovjedačeva opisa u početku saznajemo jedino da ima ogroman trbuh koji leži pored njega te ga zbog svoje imponantne veličine gospodin Karel mora s naporom uhvatiti, dok mijenja položaj tijela. Zbog veličine trbuha („ogroman kao bačva“⁵²) izgled gospodina Karela ima karikaturalno obilježje. Karikatura se u funkciji groteske u književnosti manifestira kao „narušavanje normativne predodžbe o nekom biću“ dovođenjem u tipičan nesklad dijelova tijela i cjeline tijela.⁵³ Predstavljen preko svog golemog trbuha i sveden na svoju proždrljivost Hrabalov junak izaziva smijeh sviješću „o tome da je njegov lik karikatura nastala preuveličavanjem stvarnih ljudskih osobina.“⁵⁴ Strast prema jelu gospodina Karela je toliko velika da se svodi na ideal da svoju turističku salamu ostavi da se dva tjedna suši u ventilacijskom otvoru u zahodu kako bi poprimila okus najskuplje mađarske salame, što mu ujedno predstavlja ogromno iskušenje. Budući da svoju

⁵⁰ Bahtin, Mihail. (1978). *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*. Beograd: Nolit, str. 296

⁵¹ Ibid., str. 297

⁵² Hrabal, Bohumil (1982). *U vrtu*. U: Hrabal, Bohumil (1982). *Svaki dan čudo*. Sarajevo: Veselin Masleša, str. 158

⁵³ Usp. Ivanković, Katica (2008). *O grotesknom tonu Hrabalove proze*. U: Ivanković, Katica (2008). *Pogledi na češku književnost*. Zagreb: FF press, str. 115

⁵⁴ Ibid., str. 117

strast svodi na ogroman apetit koji ne može kontrolirati („...iako me više ne hvata glad kao nekad, imam još uvijek apetit, a to je možda opasnije od same gladi...“⁵⁵) i obično odmah poždere kupljenu salamu („...sve mi voda ide na usta, koliko traži za tu salamu...“⁵⁶), svoj ideal rijetko uspijeva ostvariti. Njegova komična proždrljivost nije „rafinirana, nije zasnovana na iznimnoj osjetljivosti nepca i njuha, nego je životna strast koja se manifestira kao glad (...) i kao tek.“⁵⁷

Obratit ćemo pažnju na još jedan detalj; naime, junaka pripovijetke zatičemo u veoma neobičnom poslu s obzirom na pozu u kojoj ga obavlja. Gospodin Karel, intenzivno maštajući o žderanju svoje turističke salame, cijelo vrijeme ležeći plijevi peršin. Motivi rada i jedenja su, tvrdi Bahtin, oduvijek neodvojivo povezani u sistemu narodno – prazničnih slika, dok je smisao njihove upotrebe neposredno povezan sa životom, smrću, borbom, obnavljanjem, preporodom ili pobjedom: „Rad je trijumfovao u jedenju. Radni susret čoveka sa svetom, radna borba s njime završavala se jedenjem – upijanjem u sebe dela sveta do kojeg se došlo borbom. Kao poslednja, pobjedonosna faza rada, jedenje u sistemu slika često predstavlja sav radni procesu u njegovoj ukupnosti.“⁵⁸ Rad gospodina Karela prekinut je mišlju o tome kako bi mogao pojesti čitavu turističku salamu koju je pripremio za sušenje, čime Hrabal u duhu bahtinovske teorije zaokružuje čitavi slučaj. U zaključnom dijelu cijele priče pripovjedač nas informira o tome što se događa s trbuhom gospodina Karela ponovno aludirajući na njegovu glomaznost („...gospodin Karel je ustao, kleknuo, podigao trbuh na koljeno i uspravio se.“⁵⁹). Finalni opis glavnog junaka svojstveno groteski dovodi u opreku s navedenim sljedeći antitetički podatak:

„Otpozadi, gospodin Karel je izgledao vitak, tako je uspravno i ponosno nosio ispred sebe taj svoj ogromni, nevjerovatno veliki trbuh, njegova sto trideset kilograma teška figura koračala je u sportskim gaćicama od klota ... I tek kada je gospodin Karel otišao u svojim sportskim gaćicama od klota, sportskim gaćicama za koje je bilo potrebno tri metra platna, postao sam svjestan da gospodin Karel ima prekrasnu, gustu i kovrčavu kosu, kosu kakvu imaju crnci, sastavljenu od čvrstih uz glavu priljubljenih kovrčica kao neki kovrčavi šljem.

⁵⁵ Hrabal, Bohumil (1982). *Svaki dan čudo*. Sarajevo: Veselin Masleša, str. 161

⁵⁶ Ibid., str. 158

⁵⁷ Ivanković, Katica (2008). *O grotesknom tonu Hrabalove proze*. U: Ivanković, Katica (2008). *Pogledi na češku književnost*. Zagreb: FF press, str. 116

⁵⁸ Bahtin, Mihail. (1978). *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*. Beograd: Nolit, str. 298

⁵⁹ Hrabal, Bohumil (1982). *Svaki dan čudo*. Sarajevo: Veselin Masleša, str. 161

Gospodin Karel sa svojom gladi i apetitom bio je u stvari ljepotan, pa prema tome kralj života.⁶⁰

Slika gospodina Karela kao debelog proždrljivca i kao ljepotana i kralja života može se, tvrdi Ivanković, shvatiti na dva načina: „kao paradoksi koji otkrivaju višu istinu, ili se njihova disparatnost može okarakterizirati grotesknom.“⁶¹ Promatrajući motiv trbuha u kontekstu grotesknog realizma, on je jedan od osnovnih motiva koji Hrabala povezuje s renesansnim shvaćanjem trbuha kao centra bića u Rabelaisovoj književnosti (čovjek s truhom je zemaljski kralj). S obzirom da je truh gospodina Karela glavni motivator njegova djelovanja, on je isticanjem donje, materijalne komponente ljudskog života u potpunosti sveden na materijalno – tjelesno dolje; ono se u grotesknom realizmu travestira u sliku „svetog i duhovnog gore“.⁶² Iako je Hrabalov junak kao individua proždrljivac, motiv jedenja vezan uz iznimno debele ljude promatrat ćemo u bahtinovskom diskursu u kojem su slike jedenja i pijenja povezane s blagostanjem i obiljem dio određene pučke tradicije i kulture. Stoga možemo zaključiti da je „kao sublimacija češke pučke vitalnosti Hrabalov proždrljivac „lijep“ i „kralj života“, a budući da je predstavljen na način grotesknog realizma, te njegove osobine imaju groteskno obilježje.“⁶³

⁶⁰ Ibid., str. 161 - 162

⁶¹ Ivanković, Katica (2008). O grotesknom tonu Hrabalove proze. U: Ivanković, Katica (2008). Pogledi na češku književnost. Zagreb: FF press, str. 117

⁶² Bahtin, Mihail. (1978). Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse. Beograd: Nolit, str. 241

⁶³ Ivanković, Katica (2008). O grotesknom tonu Hrabalove proze. U: Ivanković, Katica (2008) Pogledi na češku književnost. Zagreb: FF press, str. 119

5. Stereotipno shvaćanje češkog miljea kroz retrospekciju u književnosti

Motivi konzumacije hrane i pića kojima se bavimo u okviru Hrabalove proze neposredan su proizvod svijesti o određenim sferama pučkog identiteta te se sa sigurnošću svi mogu smjestiti u istu sredinu. Prikazan na način grotesknog realizma, „Hrabalov je junak izdanak pučkog veselja i radosti, koji izvrću ozbiljnost čovjekove pozicije u smijeh.“⁶⁴ Istaknut ćemo da je humoriziranje životne ozbiljnosti i karikiranje tradicionalnih tema iz života običnih ljudi u širem kontekstu svojevrsna odrednica određenog opusa novije češke književnosti koja se u blagim varijacijama bavi poetikom svakodnevnog (navest ćemo primjer Hašekovog vojnika Švejka). Na tragu te iste tradicije Hrabal prikazuje „novije gradske i velegradske običaje, suvremene stereotipe, produkte suvremene kulture“ koje, u grotesknom tonu, „motri kroz prizmu pučkoga života.“⁶⁵

Pučka tradicija, kao i pučka svakodnevica, često su obilježeni zbivanjima društvenog karaktera, poput pučkog okupljanja. U pučkim gozbenim slikama, kulturni nusprodukt takvih događaja - gošćenje jelom i pićem, a naročito mesnim proizvodima - postaje osobiti izraz pučkog identiteta. Jednak je slučaj i kod Hrabala uz čiji se opus „često veže pojam najprije stereotipno shvaćene „češkosti“, koja je uobičajeno viđena kao stanovita autohtonost češkog miljea, ponajprije češke pučke kulture.“⁶⁶ Kada govorimo o stereotipizaciji češkog miljea zapravo se radi o „stanovitim razmjerno ustaljenim predodžbama, koje možemo smatrati sadržajem stereotipa“, a s obzirom na njihovu frekventnost kod upućenog čitatelja mogu biti „važan identifikacijski element češkoga kulturnog identiteta.“⁶⁷ U inozemnoj recepciji češke sredine već se dugo slika češkog kulturnog identiteta obično veže uz pivovare i gostionice s raznim češkim specijalitetima: kobasicama, svinjskim pečenjima, knedlima ili gulašom, dok je ime Bohumila Hrabala takoreći postalo turistički sinonim za češke „hospode“ s dobrim

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid., str. 120

⁶⁶ Ibid., str. 118

⁶⁷ Baveći se stereotipima o Česima i recepcijom češke književnosti u Hrvatskoj, K. Ivanković ističe bitnu ulogu stereotipa i predrasuda u društvenoj konstrukciji zbilje i našem „svjetonazornom folkloru. Naime, otklon koji se stvara u kolektivnoj samoprojekciji slike specifičnih osobina pripadnika naroda naspram kolektivne projekcije drugog naroda proizvodi nacionalne stereotipe koji su, za razliku od onih etničkih, ustaljeni i odolijevaju promjenama. Oni ne moraju biti potkrijepljeni činjenicama, no ipak su ključni u izgradnji slike nacionalnog identiteta koja tvori svijest o specifičnim obilježjima i različitostima drugih naroda. Ivanković, Katica (2008). *Stereotipi o Česima i recepcija češke književnosti u Hrvatskoj*. U: Ivanković, Katica (2008) *Pogledi na češku književnost*. Zagreb: FF press, str. 132 - 134

točenim pivom. Za takvu recepciju češke sredine u inozemstvu najzaslužnija je češka književnost koja se od pedesetih godina prošloga stoljeća „tipičnim češkim smislom za humor“⁶⁸ nadovezuje na hašekovsku tradiciju.

Književni prototip trbušastog pivopije zasigurno je mnogo utjecao na inozemno viđenje češke kulture te je kao sadržaje stereotipa aktivirao mnoge ustaljene predodžbe o češkoj naravi i češkom humoru. Na taj način, smatra Ivanković, „viđenje tipičnoga Čeha kao Švejka vodi tome da se s jedne strane varijantom Švejka smatra, primjerice, i Václav Havel, a s druge strane da se i nekom, s oproštenjem, češkom glupanu pripisuje profinjen smisao za parodiju i grotesku.“⁶⁹ U oba slučaja, književno tlo čini temeljnu osnovu za promatranje pragmatične funkcije stereotipa u kulturi za koju su vezani, a da se pritom izbjegne njihovo banaliziranje i primitiviziranje. Kod Hrabala je, primjerice, evidentno da hiperboliziranjem i karikiranjem stvarnih ljudskih osobina, koje se uostalom smatraju tipično „češkima“, gradi svoju specifičnu sliku svijeta. Na produhovljenije shvaćanje „češkosti“ možemo ilustrativno ukazati na primjeru Hrabalovog teksta, *Magická Praha*, u kojem pripovjedač svoje putovanje Pragom temelji na potrazi za gastronomskim užiticima. Tako, primjerice, preporučuje tipične restorane i gostionice i ujedno nas informira o njihovim specijalitetima, savjetuje gdje se toči kakvo pivo i gdje se nude posebna alkoholna pića. Ono što je u Hrabalovoj pripovijetci naročito zanimljivo, na što upućuje i sam naslov pripovijetke („Magični Prag“), je Hrabalova vizija simultanog supostojanja onog stereotipno shvaćenog svijeta češke kulture koji pruža razne mogućnosti za gastronomske i gurmanske užitke, ali upućuje i na jedan njezin značajni element, a to je ono neobično i nadrealističko te svakodnevice; ono je u Hrabalovoj prozi uvijek podtekst nekog sadržaja koji baca drugo svjetlo na stvarni svijet i daje mu novi smisao.

Nabrajajući o šarolikim i raznovrsnim užiticima „magičnog“ Praga pripovjedač u pripovijetci stvara ozračje nadrealizma u formi otvorene sugestije na Bretona i Appolinairea (kulinarskog putnika se ohrabruje da istraži narodne simbole u kojima je Andre Breton pronašao znakove nadrealizma⁷⁰). Poistovjećivanje tragova njihovog stvaralaštva, koji su

⁶⁸ Iako nije potpuno jasno što spada u njezin semantički sadržaj, „češki humor jedna je od najfrekventnijih sintagmi koje se pojavljuju u govoru o češkoj književnosti.“ Ibid., str. 134

⁶⁹ Ibid., str. 135

⁷⁰ „Doporučuji bez snídaně si zajít hned dopoledne k Pinkasům za Václavským náměstím hned dole, a poručit si sklenici plzeňského. Specialita je tady Pinkasovský guláš, který na požádání se podává v hrníčku a jí se lžící a s houskou. Pak lze vypít další sklenici plzeňského piva. A pak už lze pomalu jít Perlovou ulicí a Karlovou na Karlův most, přejít Malou Stranu a Ouvozem stoupat na Strahov, prohlížet si domovní znamení, ve kterých André

skriveni u praškim znamenitostima, s pravim gurmanskim užitkom, koji oni mogu značiti za jednog kulinarskog putnika, može predstavljati metaforu Hrabalove sponse s češkom pučkom kulturom i velegradskim folklorom. Naime, u onome, što se obično stereotipno povezuje kao tipično obilježje češke kulture, Hrabal nalazi neobičnu ljepotu kojoj pridaje fantastične i nadnaravne karakteristike te ju time još dodatno ističe. Naročito zanimljivi aspekt Hrabalovog svjetonazora je, primjerice, filozofija o pivu koja za njega ima neobičan metafizički značaj: „Želeo bih da imam kćer koja bi se rodila iz pivske pene, ako bi me bogovi lišili muževnosti kao što su Krona; od njegovog odsečenog spolovila zapenušalo se more kod Kipra pa se iz njegove pivske pene rodila predivna Venera. Mi, međutim, ne živimo u mitovima, tim divnim legendama... kada bih, eto, imao kćer, onda bih je, barem, poškropio pivom i prvu godinu bih je kupao samo u pivu... poslednje pomazanje ću, barem sam sebi... plzenjskim pivom.“⁷¹

Hrabalova uobičajena forma običnog češkog pivničkog gosta je odraz neposredne povezanosti sa sredinom u kojoj živi i piše te osjećaj snažne pripadnosti toj sredini. Karakteristike koje ta sredina posjeduje dio su pabiteljskog pristupa životu koji Hrabal pretvara u vlastitu životnu filozofiju, ali ga ujedno smatra i tipično češkom odrednicom.⁷²

Breton našel surreálná znamení.“ Hrabal, Bohumil (1995). *Magická Praha*. U: Hrabal, Bohumil (1995). *Sebrané spisy Bohumila Hrabala* ; sv. 15. Praha: Pražská imaginace, str. 171 - 172

⁷¹ Hrabal, Bohumil (1988). *Domaći zadaci iz marljivosti*. Gornji Milanovac: Dječje novine, str. 116

⁷² „Ako kod nas Čeha postoji neka posebno simpatična osobina koja nas čini jedinstvenima, stopostotno i neponovljivo češkima, onda je to upravo pabiteljstvo i pabiteljnost kao sposobnost narodne blagoljublivosti kojom sebe i druge zapredamo u tkanje čudnovatih i lijepih riječi i djela.“ Citat je preuzet u: Zgustová, Monika. (2008). *U rajskom vrtu trpkih plodova*. Zagreb: Hena com., str. 136

6. Zaključak

Najznačajnija Hrabalova prozna djela neodvojivo se vežu uz život i svakodnevicu pučke narodne kulture i pučkih okupljanja. Iako su utjecaj na Hrabalov svjetonazor i stvarateljsku metodu izvršili mnogi značajni unutarnji i vanjski faktori, poput filozofsko – književnih utjecaja na koje smo ukazali u okvirima ovoga rada, motivi kojima Hrabal barata na sebi svojstven način upućuju na češku pučku kulturu kao primarni izvor Hrabalove književnosti. Motive konzumacije mesa ili piva, koji slijede pučke običaje poput kolinja te općenito, motive ispijanja piva i kušanja mesnih delikatesa uobičajeno se dovodi u blisku vezu sa „stanovitim tipom općeprihvaćenog nazora“⁷³ o češkoj kulturi i češkom folkloru. Iako tipično viđenje „češkosti“ nije utemeljeno na logičkim ili empirijskim činjenicama (nego na uobičajenim stereotipnim predodžbama koje imamo o Češkoj i Česima), čini se da se češki folklor u izvjesnoj mjeri može identificirati s takvim predodžbama, s obzirom na njihovu dugoročnu stabilnost, te ih na osebujan način reflektirati u književnosti. Jednak je slučaj u Hrabalovim romanima i pripovijetkama u kojima su preuveličane predodžbe o češkom narodu i kulturi vrlo bitna sastavnica u izgradnji humorističnih situacija (referiramo se na pojam „češki humor“).⁷⁴

U grotesknoj dimenziji Hrabalovih uobičajenih motiva, konzumacije hrane i pića, kako smo i vidjeli na ranijim primjerima, može se pronaći i stanovita duhovitost i crnohumornost. Hrabalova perspektiva realnog svijeta analogna je slici svijeta prikazanoj kroz perspektivu groteskne komike. Ona implicira sjedinjavanje raznovrsnih elemenata i odstupanje od uobičajenih estetskih normi naglašavanjem i preuveličavanjem materijalno – tjelesnog elementa i prirodnih proporcija u karikiranom i gotovo parodiranom obliku, pri čemu se princip smijeha groteske temelji iz ljudske potrebe za radošću i veseljem.⁷⁵ Upravo je

⁷³ Ivanković, Katica (2008). *Stereotipi o Česima i recepcija češke književnosti u Hrvatskoj*. U: Ivanković, Katica (2008). *Pogledi na češku književnost*. Zagreb: FF press, str. 131

⁷⁴ D. Dosegović, autor češkog podrijetla, baveći se raznim aspektima Češke zemlje i kulture iz osobnog iskustva, dotiče se kratko i pitanja „češkog humora“. Predodžbama o tome što je zapravo „češki humor“ mogla bi nas približiti sljedeća zanimljiva opaska: „Česi su narod koji voli život i zna u njemu uživati, ne opterećujući se nepotrebnim strahovima od stresa, kolesterola i sličnih bauka modernoga svijeta. Time se može objasniti i ovaj natpis na vratima jednog češkog restorana: Naša je hrana nezdrava, ali je ukusna!“ Dosegović, Dubravko (2009). *Češka kroz ključanicu*. Zagreb: Nova stvarnost, str. 122

⁷⁵ Iznoseći karakteristike svijeta groteskne komike Bahtin upućuje na radove Justusa Mösera i Flegela, jednih od prvih europskih teoretičara groteskne komike 18. stoljeća. U svojim apologijama groteskne komike ističu

slikovitost groteskne komike izvršila veliki utjecaj na Hrabala u smislu svođenja životnih ideala na preuveličane aspekte karakterizacije tjelesnog na granici s nestvarnim. Stvarajući na taj način ambivalentnu sliku života i životnih ideala koja kod čitatelja oscilira na granici ugone i neugode, Hrabal u svojoj prozi primjenjuje tipična obilježja Bahtinovog određenja groteske. U bahtinovskom diskursu pučka kultura bila je najprijemčivije tlo za mnoge izraze i manifestacije gozbovanja koje je postalo sastavni dio narodno – prazničnih slika. Uvažavajući principe istog diskursa Hrabal oblikuje vlastito viđenje stvarnosti u kojemu pučki motivi i velegradska estetika imaju naročitu poetsku vrijednost. U središte svoje filozofije Hrabal postavlja malog čovjeka, uprljanog životom, kojega smatra „mjerilom svih stvari i događaja“.⁷⁶ Hrabalovi junaci su pabitelji, proizvod izdašne i vesele pučke kulture i velegradskog folklor, čiji svaki verbalni ili neverbalni izraz, ma koliko god nesavršen bio, ima veliku semantičku ili metafizičku vrijednost. Potonje se odnosi na Bahtinovo načelo unižavanja koje Hrabal dosljedno primjenjuje u vlastitom proznom stvaralaštvu, ukazujući pri tome na nevjerojatnu ljepotu koju pronalazi u banalnim, svakodnevnim stvarima i događajima.

kontemplativni i univerzalni karakter smijeha kao duboko pozitivno načelo i vrlo bitnu karakteristiku groteskne problematike. Usp. Bahtin, Mihail. (1978). *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*. Beograd: Nolit, str. 44 - 45

⁷⁶ Hrabal o svojim junacima piše: „Začudićete se, ali ja nagađam da sam svojim pisanjem proslavio četvrti stalež, sve one obične i naizgled proste ljude, koji za mene predstavljaju mjerilo svih stvari i događaja (...) koji su svojim životom, koji nije lak, oživeli literaturu svojim varvarskim upadom, i tako ispunili slavne rečenice filozofa...“.
Hrabal, Bohumil (1988). *Domaći zadaci iz marljivosti*. Gornji Milanovac: Dječje novine, str. 86

7. Popis literature

1. Bahtin, Mihail (1978). *Stvaralaštvo Fransa Rablea i narodna kultura srednjega vijeka i renesanse*. Beograd: Nolit.
2. Bahtin, Mihail (1979). *Autor i junak u estetskoj aktivnosti*. Novi Sad: Bratstvo – jedinstvo
3. Cosentino, Annalisa; Jankovič, Milan; Zumr Josef (2006). *Hrabaliana rediviva: Příspěvky z mezinárodní mezioborové konference o díle Bohumila Hrabala*. Praha: FILOSOFIA
4. Dosegović, Dubravko (2009). *Češka kroz ključanicu*. Zagreb: Nova stvarnost
5. Encyclopedia Britannica. URL: <http://www.britannica.com/dictionary/carnival>
6. Hrabal, Bohumil (1988). *Domaći zadaci iz marljivosti*. Gornji Milanovac: Dječje novine
7. Hrabal, Bohumil (2002). *Dvorio sam engleskog kralja*. Zagreb: Hena com
8. Hrabal, Bohumil (1992). *Pirovanje. Vita nuova. Praznine*. Zagreb: Globus
9. Hrabal, Bohumil (2007). *Prvo šišanje*. Zagreb: Hena com
10. Hrabal, Bohumil (1995). *Sebrané spisy Bohumila Hrabala ; sv. 15*. Praha: Pražská imaginace
11. Hrabal, Bohumil (1982). *Svaki dan čudo*. Sarajevo: Veselin Masleša
12. Huizinga, Johan (1992). *Homo ludens: o podrijetlu kulture u igri*. Zagreb: Naprijed
13. Ivanković, Katica (2008). *Pogledi na češku književnost*. Zagreb: FF press
14. Kadlec, Václav; Kroutvor, Josef i sur. (1990). *Hrabaliana: Sborník prací k 75. Narozeninám Bohumila Hrabala*. Praha: Prostor
15. Mazal, Tomáš; Bondy, Egon; Formanová, Lucie (2004). *Spisovatel Bohumil Hrabal*. Praha: Torst
16. Platon (1983). *Gozba ili o ljubavi*. (prev. Miloš N. Đurić) Beograd: BIGZ
17. Slavičková, Miloslava. (2004). *Hrabalovy literární koláže*. Praha: Akropolis
18. Tamarin, G.R. (1962). *Teorija groteske*. Sarajevo: Svjetlost
19. Zgustová, Monika (2008). *U rajskom vrtu trpkih plodova*. Zagreb: Hena com